

Рецензия

на магистърската теза на Марина Николова „Фигури на разпада в „Неутешимите“ на Казуо Ишигуро

Магистърската теза на Марина Николова е опит да се проучи наративната и персонажната логика на разпад в четвъртия роман на Ишигуро „Неутешимите“ като смислов механизъм. Тя е изградена от увод, три глави и заключение.

Уводът обосновава избора на произведението на Ишигуро за фокус при проучването на темата за повествователния разпад, както и методологическите инструменти, впрегнати в разгърнатите в работата анализ и интерпретация. За Николова разпадът в коментирания роман не е непременно пропадане в безсмислица, а смислопродуктивен механизъм, основан съполагане на несводими, противоречиви и (поне привидно) несвързани елементи. Оттук и задачата на изследването – да се опише и проясни ролята на обхващащата различни аспекти на строежа на текста некохерентност. Изследователската перспектива е разслоена между плана на съдържание и плана на изразяване, между мислене и език, между питане за това какво и как е разказано в романа, като този ракурс е оправдан през едно по-общо лингвистично разбиране, наследено от концептуалната традиция на Густав Гийом, продължена в България от Красимир Манчев и приспособена за целите на наратологията от Христо Тодоров, Боян Манчев и Дарин Тенев. В тази традиция процесът на ментален генезис (или идеогенезис) на езика не застива и не се изчерпва във формирането на неговите категории и отношения. Магистрантката вписва работата си в набелязаната концептуална ос в опит да покаже приложимостта ѝ към проблема за наративния разпад с настояването, че наратологията проявява само една вътрешнолитературна логика и затова е нужно да бъде подсилена от теоретичните рамки на модалната логика, които да хвърлят мост към общохуманитарната проблематика, свързана с конституирането на субект. Моделите на анализ, развити въз основа на първоначалните предложения на Гийом, предвиждат преход между модални категории, които характеризират промени на действия в зависимост от отношението на субекта към тях (и като такива са определящи за формите на разказване), към трансмодални категории, които характеризират промени в отношението на субекта на действието при неговото извършване (тази страна на отношението определя персонажите). За Николова вторият момент е и същинското място на „отваряне“ на вътрешнонаративната логика към проблематиката на субекта (разгърната в работата най-вече с психоаналитични и социологически понятия). Набелязаните концептуални рамки служат на изследователката да набележи два пласта на наративен разпад – по отношение на макроповествователния строеж и структурата на разказвача като ненадежден, от една страна, и по отношение на персонажите, както протагониста, така и второстепенните герои, тематизирани като травмирани и в състояние на криза, от друга. Така разказвач и протагонист, които в романа на Ишигуро са едно и също лице – Райдър – се оказват изведени от разликата между модални и трансмодални категории, в случая – и като двуделна основа за впечатлението за разпад в текста. Николова ползва разбирането на Рикъор за „наративната

кохерентност“ („синтез на разнородното“) като опора за своите наблюдения върху нейното подкопаване при Ишигуро, допълвайки, че липсата на причинни връзки между разказваните действия в романа сочат към идеята за „философска причинност“, предложена от Цветан Тодоров – причинност, която не е изведена на равнището на свързаност между събитията. В този смисъл некохерентността на текста за Николова всъщност е форма на особена или както тя я определя – „остранностена“ кохерентност, която анализът ѝ се опитва да реконструира. Струва ми се, че работата би спечелила от допълнителни прецизирания на понятията, пресичащи въпроса за (не)кохерентността на романа – най-вече на понятия като консистентност (във връзка с противоречията) и кохезия (свързаност между отделни части), особено при положение, че второто понятие проработва оперативно в първата глава. Нещо повече, те могат да допринесат и за изясняване на функциите на основните теоретични инструменти, които магистрантката съгласува в прочита си – тези на модалната логика и на езиковедския анализ, тъй като първото е с логическа основа, а второто засяга връзката между езикови сегменти.

Първата глава, „Наративен разпад: структура на заместване и отлагане по пътя към саботаж“ се занимава с по-общия наративен строеж на „Неутешимите“ с акцент върху формите, които допринасят за впечатлението за некохерентност посредством разколебаване на контекстуализирането на разказаните действия. На първо място е разгледано сегментирането на глави и части на творбата. Посочено е, че тези сегменти не носят заглавия и съответно не снабдяват контекст за наративните действия в тях. Николова подчертава две техни характеристики – те изявяват повторителност и същевременно им липсва относителна обособеност, тъй като е налице висока степен на кохезивност помежду им. Въпреки акцентът в анализа върху ефектите на некохерентност като произтичащи от различни видове несвързаност, тук изследването се натъква на парадокс – некохерентността се оказва на това равнище производна на твърде много свързаност. Николова се опитва да разясни този парадокс като водещ до впечатление за излишност на самата сегментация на творбата и оттам – за структурна дезорганизираност. Тъй като подкопаването на обособеността на частите и главите се свежда всъщност до подкопаване на йерархични връзки между компонентите на разказаното действие, анализът може по-ясно да разгърне въпроса за различните типове свързаност, които формират кохерентност в повествователната литература – йерархична, по последователност, причинно-следствена и пр., както и за отношенията помежду им. Това би прояснило наратологичните предпоставки, ръководещи изводите в тази част на изследването.

След тези наблюдения, главата преминава към разглеждане на онова, което Николова кръщава наративен гещалт – разказаните действия в романа са представени на фона на предпредикатни модални и трансмодални категории, към които нерекъснато се правят добавки, описани от винаги условната перспектива на първоличния повествовател, който ги интерпретира. С оглед на разпада в романа, за Николова важното е, че никоя от вплетените предпредикатни предпоставки не е селектирана като доминираща, не е развита до логическото си изчерпване и така текстът удържа някаква неизчерпаема потенциалност под формата на множествена сюжетност, чиито нишки увисват в недовършеност и липси. Николова споменава, че предложеното понятие за наративен гещалт не трябва да се

разбира като сходно с употребата на отношението между фигура и фон от страна Волфганг Изер в „Актът на четене“, а по-скоро директно в смисъла на гешалтпсихологията. Това твърдение изисква пояснение, тъй като гешалтпсихологията описва обработката на перцептивни образи, а не наративни структури. Непълнотата на сюжетно предоставяната информация, множествената потенциалност на сюжетирането, за Николова съответстват на особеностите на паметта на разказвача Райдър, който е склонен много да забравя и внезапно да си спомня. Отношението на отворената потенциалност на сюжета с паметта е осмислено през влиятелната теория на Бергсон от „Материя и памет“, която тепърва отново ще заработи като основа на анализите в следващите глави на изследването, където темата за несъзнаваната, неволна памет и строежа на времето в творбата излизат на преден план. Към бергсониянското разбиране е прибавен и един психоналитичен елемент, свързан с подмяна на даденото в настоящето с въображаеми елементи, продукт на процес на завръщане на изтласкана травма от страна на Райдър.

Последният аспект на наративен разпад, разгледан в първата глава, засяга подкопаването на причинно-следствените връзки в действието. Разколебаването на каузалността е тематизирана най-вече във връзка с отсъствието на мотивационна структура за действията на протагониста. За основа на наблюденията тук Николова прибегва до социологическите теории на действието на Алфред Шютц и Макс Вебер. Действието за Шютц постига единство като се проектира като приключило чрез определена последователност от стъпки преди осъществяването си. Според Николова в романа на Ишигуро такова единство се оказва подкопано от постоянните отклонения на проектираните интенции на Райдър чрез множеството модални конфликти, в които попада персонажът – засипван от молбите на останалите персонажи и притискан от изплъзващата му се в детайлите си негова програма, той редовно, например, „не иска“, но „трябва“ да направи нещо, или обратното. Мотивът за действие според Вебер се разтваря в два пласта – „за да“, ориентирано към бъдещето и „защото“ – ориентирано към преживяванията от миналото на действащия. Николова убедително посочва отсъствието на втория пласт на тази мотивационна структура в романа, но тази празнота ще бъде запълнена вторично в интерпретативните усилия, изложени в следващата глава на изследването.

Нейното заглавие е „Персонажен разпад: неутешими маски в един трансгресивен театър“ и тематизира предимно Райдър в двойната му функция на разказвач и персонаж. Като разказвач, Райдър е разгледан от Николова като ненадежден – той с лекота прониква в спомените и преживяванията на другите персонажи. Анализът прибегва до наратологичения модел на фокализациите, предложен от Жерар Женет и подчертава постоянното приплъзване от вътрешна към нулева фокализация в романа като основа за ненадежността на функцията разказвач в него. На места в този анализ има известни непоследователности в употребата на термините на Женет (най-вече относно двойката екстрадиегетичен-интрадиегетичен, чиито определения са разместени, въпреки че това не е от огромно значение, тъй като не допринасят особено за наблюденията на Николова). Оттук магистрантката преминава към фигурата на Райдър като персонаж, спирайки се на ролята на повторителността в неговите действия и мисли, анализирани в психоаналитичния ключ на „завръщане на изтласканото“. Интерпретативното допускане е,

че ненадеждността на разказвача е вкоренен в психическите защиты на персонажа. Във финала на главата повторителността е разгледана и като наративно измерение на социален план на значенията в романа – най-вече във връзка с останалите персонажи и тяхното безлично подобие, въвеждащо импликации на криза в самото социално пространство на действието.

Последната глава разгръща въпроса за хронотопа – за времето и пространството в романа, като в случая прибегва до литературоведските идеи на Бахтин и Женет, сдвоени с философските понятия на Бергсон и Рикъор за формите на памет. Акцент е поставен върху разтегливата продължителност на действията и противоречията относно пространствените разстояния като маркери на субективно преживяване на времето и пространството, наследено от хронотопа на рицарските романи. Подчертана е връзката на тази хронотопна пластичност със съня, което подсилва психоаналитичния интерпретативен ключ към романа, предпочетен от Николова. Във финала на главата е разгледана и ролята на музиката в текста, като за целта се прибегва до понятието на Женет за повествователно темпо и до идеята на Ерик Прието за музиката като абстрактен миметичен аналог на модерното литературно писане. За магистрантката наративните структури в романа са разгърнати в сходство с тези на модерната музика, акцентираща на дисхармонии и повторения, аналогия, която прераства в наративен механизъм, в който абстрактните отношения надделяват над семантичните, превръщайки ги в свое означаващо.

Заклучението обобщава направените наблюдения върху различните наративни условия за впечатлението за разпад и некохерентност в романа на Ишигуро, подчертавайки способността им да дадат израз на травматичен разрыв както у героя-разказвач, така и в социалната среда, която той обитава.

Изследването на Марина Николова е сполучлива комбинация от структурно описание и интерпретация, подкрепено от уместни и добре обосновани сглобки на една систематично удържана теоретична рамка. Препоръчвам на комисията да отличи работата с най-висока оценка.

20.02.2024.

Еньо Стоянов